

พระราชชายา

เจ้าดารารัศมี

ผู้ถักทอสายใย

เชียงใหม่-ลำพูน

ผ่านผ้าไหมยกดอก

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ในฉลองพระองค์ชุดผ้าไหมยกดอก

การทำผ้าไหมจากเมืองนครศรีธรรมราชผสมผสาน
ด้วยส่วนหนึ่ง ในวังหลวงมีโรงทอ โดยครูช่างสตรี
ชาวนครศรีธรรมราชได้สืบทอดการทำ 'ผ้ายก' แบบ
ปักยี่สิบตอนให้แก่สตรีในราชสำนักสยาม

อาจารย์ณัฐภัทร จันทวิช อดีตผู้ทรง
คุณวุฒิของกรมศิลปากร ผู้เชี่ยวชาญเรื่องผ้าโบราณ
ได้กล่าวไว้ในเวทีสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "ผ้าไหม
ยกดอกล้ำค่า" ที่หอประชุมเทศบาลตำบลเวียง
ยอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เมื่อปี 2554 มีราย
ละเอียดดังนี้

"เดิมนั้นเทคนิคการยกดอกมีมาก่อนแล้ว
ในวัฒนธรรมล้านนา เพียงแต่ไม่มีการบันทึกหลัก

พระยาภาวริละเมื่อ 200 กว่าปีก่อน เจ้าดารารัศมี
มีโอกาสนำไปใช้ชีวิตในวังหลวง ได้ฝึกเรียนการทำผ้า
ยกดอกจากชาวนครศรีธรรมราชที่มาสอนในราช
สำนักสยาม พระองค์จึงได้นำกรรมวิธีเทคนิคการ
ทำผ้ายกดอกที่สูญหายไปแล้วจากแผ่นดินล้านนา
กลับคืนสู่ล้านนาอีกครั้ง ผสมกับการที่เจ้าดารารัศมี
ได้เรียนรู้เทคนิคเฉพาะตัวที่จะทำให้ผ้าทอยกดอก
ล้านนามีความแตกต่างไปจากผ้ายกปักยี่สิบ ด้วย
เหตุนี้จึงทำให้ 'ผ้ายกดอกล้ำค่า' มีลักษณะเฉพาะ
พิเศษไม่เหมือนกับผ้ายกของนครศรีธรรมราช"

● พระเทวีในรัชกาลที่ 6 ทรงโปรดผ้าขึ้นยกดอก
เมื่อเจ้าดารารัศมีพบเทคนิควิธีการทอ

ผ้ายกดอกแบบที่ลงตัว
แล้ว ได้ทรงจัดให้ช่าง
ทอของพระองค์ทอขึ้น
ยกดอกไหมทองลูกแก้ว
ถวายรัชกาลที่ 6 เพื่อให้
รัชกาลที่ 6 พระราชทาน
แก่พระเทวีทุกพระองค์
นอกจากนี้
มีพระเจ้าลูกเธอหลาย
พระองค์ในรัชกาลที่ 5
ได้ขอให้ช่างทอในพระ
ตำหนักพระราชชายา
ดำเนินกรทอให้ด้วย
ซึ่งเจ้าดารารัศมีก็ไม่เคย
ปฏิเสธ ทำให้ขึ้นยกดอก
เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย
และรวดเร็วท่ามกลางหมู่
เจ้านายฝ่ายในของสยาม
ในช่วงรัชกาลที่ 6

กล่าวตามพัฒนา
การได้ว่า สำหรับเจ้า
นายล้านนา ผ้าขึ้นตีนจก
นั้นมีมาก่อนเพราะเป็น
วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ไม่ได้
สูญหายไปไหน เนื่องจาก
ทอที่เรือนนอกแถบแม่จัน
จอมทอง สันป่าตอง
เชียงใหม่ ฯลฯ แต่ผ้า

ยกดอกสูญหายไปแล้ว ต่อมาจึงมีการฟื้นฟูผ้า
ไหมยกดอกอีกประเภทในภายหลัง

กระทั่งผ้าไหมยกดอกได้รับความนิยม
มากขึ้นโดยลำดับ เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 จาก
ราชสำนักสยามกระจายสู่ชนชั้นสูง คหบดีใน
กรุงเทพฯ

โปรดติดตามเรื่องราวตอนถัดไป ถึง
พัฒนาการของผ้าไหมยกดอกล้ำค่า ซึ่งในที่สุด
ได้รับรางวัล GI หรือสิ่งปงชี้ทางภูมิศาสตร์จาก
องค์การยูเนสโก

เจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์

ลายกรวยเชิง ที่เชิงเสาวิหาร

ลวดลายประดับหอธรรมวัดดวงดี

บรรยากศเจ้านายลำพูน ณ คัมเจ้าหลวงหลังเดิม

เจ้าหญิงส่วนบุญ และเจ้าหญิงลำเจียก

ลักษณะของผ้าไหมยกดอกผืนที่พระราชชายา ทรงสวมในพระฉายาลักษณ์นั้น เป็นการทอตัวจันเป็นริ้วลายขวาง สลับแถวกับ 'ขีด' ลายดอกไม้หกกลีบ ต้องด้วยฝ้ายกลายเครือเดาดอกไม้ขนาดใหญ่ ขนابบนและล่างด้วยลายเครือเดาขนาดเล็ก ด้านล่างเป็นกรวยเชิง

ลักษณะโครงสร้างการวางลายเช่นนี้ คล้ายคลึงกับโครงสร้างของซินตั้นจก้านนา แต่เปลี่ยนจากลายทางสะเปมาเป็นลายกรวยเชิง (กรวยเชิง) แทน ซึ่งลายกรวยเชิงนี้จะมีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม (ทรงกรวยแบบขนมจอก) มักใช้ต่อตอนล่างของภาพจิตรกรรมหรือพระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนังที่วัดบวรศรีหลวง ภาพพระพุทธรูปที่วัดพระยืน หรือประดับลวดลายฐานเสาที่วัดช้างค้ำจังหวัดน่าน

● จุดเริ่มต้นผ้าไหมยกดอก ชมนนวัดคางคก

ผ้าซินยกดอกก่อนที่จะกลายมาเป็นสัญลักษณ์เมืองลำพูน พบหลักฐานว่าเคยทอกันมาก่อนแล้วที่หมู่บ้านขานวัดคางคก อำเภอมืองเชียงใหม่ พระราชชายา ทรงรวบรวมผู้ชำนาญในการทอซินตั้นจกจากหมู่บ้านวัดคางคกมาทอที่โรงทอในวัง จากนั้นฝึกสอนผู้สนใจในการทอผ้าด้วย จะเป็นคนในวังหรือคนภายนอกก็ได้ทั้งนั้น

ขณะที่เจ้านายลำพูนหลายท่าน มีความนิยมชมชอบการฝีมือในด้านนี้มาก่อนแล้ว ชอบทอซินใช้เองเป็นงานอดิเรกอยู่เสมอ เมื่อได้มาศึกษาการทอซินยกดอกจากที่โรงทอในวังของพระราช

ชายา ก็นำกลับไปทอต่อในคุ้มหลวงลำพูน ภายหลังจึงได้แพร่หลายทั่วจังหวัดลำพูน

พบว่าที่วัดดวง

ดี มีหอธรรมอายุกว่า 300 ปีอยู่หลังหนึ่ง บ้านประตูตกแดงลวดลายตาข่าย ดอกทิวกลีอย่างงดงาม มีลักษณะคล้ายกับลวดลายดอกทิวกลีที่นิยมในผ้าไหมยกดอก อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าสถานที่แห่งใดก็ตามเมื่อมีชุมชนทอผ้า ศิลปกรรมมักจะเชื่อมโยงกันมาตลอด อีกตัวอย่างหนึ่งคือแหล่งทอผ้าซินตั้นจก ที่วัดป่าแดด อำเภอแม่แตง มีจิตรกรรม

ฝาผนังในพระอุโบสถ เขียนเป็นภาพพระนางสิริมหามายาทรงผ้าซินตั้นจกด้วยเช่นกัน

● ต้นกำเนิดการยกดอก

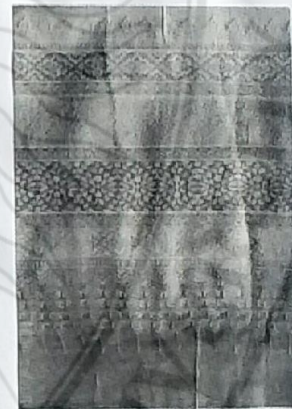
คำว่า "ลายยกดอก" นั้นมีต้นกำเนิดจากการเก็บดอกด้วยมือที่ละดอก เป็นงานค่อนข้างละเอียด ดูเผินๆ แล้วเป็นลายนูนคล้ายกับการปักผ้า จากนั้นเอาดอกที่ยกให้นูนขึ้นไปติดในส่วนตั้นจกที่ทอแยกกับอีกส่วนหนึ่งเอาดอกที่ยกไปติดที่ตัวซินไหมทั้งผืน

ซึ่งซินไหมผืนในภาพที่เจ้าดารารัศมีทรงสวมนี้ เป็นมรดกตกทอดมาจาก แม่เจ้าทิพเกสรชนนีของพระองค์ พระราชชายา ได้นำเอาผ้าผืนนี้ติดไปใช้สวมใส่เป็นพัสดราภรณ์ประจำพระองค์ตอนอยู่ที่วังหลวง เพื่อใช้เป็นเครื่องราชลี้กถึงพระมารดาในทันท้องไว้ดูตางหน้า

ต่อมาเจ้าดารารัศมีได้ใช้ผืนนี้เป็นตัวอย่างในการเก็บดอกสำเร็จ ซึ่งทรงคิดค้นด้วยตนเองเรียกว่าวิธีนี้ว่า "เก็บเขาสำเร็จ" (คำว่า 'เขา' หมายถึงเครื่องมือขนาดเล็กที่ใช้เก็บลาย) โดยไม่ต้องทำดอกแยกต่างหากแล้วนำมาติดทับภายหลัง ถือเป็นความคิดค้นด้วยพระองค์เอง พัฒนาเป็นซินยกดอกจนถึงทุกวันนี้

● ผสมเทคนิคผ้ายกบนศรีธรรมราช

ความสำเร็จของการค้นพบวิธีการทำผ้ายกดอกของเจ้าดารารัศมี มีผู้กล่าวว่า ทรงได้รับอิทธิพล

ผ้าไหมยกดอกลำพูน

เจ้าหลวงอินทโยชโชติ และแม่เจ้ารถแก้ว

Multi-Engine Rating Course (ME) Commercial Pilot License Course (CPL) และมีเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันของรัฐ เช่น มีความร่วมมือกับวิทยาลัยอุตสาหกรรมการบินนานาชาติ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เปิดหลักสูตรวิศวกรรมการบินและนักบินพาณิชย์ ดังนั้นการสร้างความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยพายัพในครั้งนี้จะเป็นความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยเอกชนเป็นครั้งแรก ซึ่งทางบริษัทเชื่อมั่นในศักยภาพของมหาวิทยาลัยพายัพที่จะสร้างหลักสูตรนักบินส่วนบุคคลที่มีคุณภาพร่วมกันได้อย่างแน่นอน

ด้านพลอากาศเอกอนิรุท กิตติวิธ ผู้อำนวยการสถาบันการบินพาณิชย์ ได้กล่าวถึงหลักสูตรนักบินส่วนบุคคลว่า การเป็นนักบินนั้น

ก่อนที่จะเข้าตัวจริงจะมีเจตคติถึงนครเชียงใหม่ ขณะนั้นเจ้าผู้ครองนครลำพูน (องค์ที่ 9) คือเจ้าหลวงอินทโยชโชติ ได้อนุญาตให้ "เจ้าเรีรัตน์" (ต่อมาคือเจ้าจักรคำจจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครองค์สุดท้าย) ไปดำเนินการสร้างพลับพลาที่ประทับแรมที่คือน้อย 1 หลัง และที่บ้านวังพร้าว 1 หลัง เพื่อใช้สำหรับรับเสด็จพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ใช้เวลาทำงานประมาณ 15 วัน

เกี่ยวกับเจ้าหลวงอินทโยชโชติไม่มีเกร็ดเล่ากันในคุ้มเจ้าลำพูนว่า เมื่อครั้งที่เดินทางลงไปถวายเครื่องราชบรรณาการในฐานะเจ้าประเทศราช แด่รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสว่า

"เจ้าหลวงลำพูน เราเกิดปีเดียวกัน อายุเท่ากัน ถ้าตายเราตายพร้อมกันนะ"

เจ้าหลวงอินทโยชโชติกราบทูลสนองว่า

"พะยะค่ะ"

และในที่สุดหลังจากรัชกาลที่ 5 เสด็จสวรรคต เพียง 3 วัน เจ้าหลวงอินทโยชโชติก็ถึงแก่พิราลัย

ในยุคของเจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์ มีครั้งหนึ่งท่านได้ต้อนรับพระราชชายา เสด็จไป

ยังคุ้มหลวงลำพูน (ในยุคนั้น อาคารยังไม่ใช้หลังปัจจุบัน แต่เป็นอาคารไม้และเคยตั้งอยู่บริเวณศาลากลางจังหวัดลำพูน) มีการบันทึกไว้โดยเจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์ว่า พระราชชายา ร่วมเสวยพระกระยาหารกับพระประยูรญาติฝ่ายลำพูน

พระองค์ทรงมีพระเมตตาต่อธิดาของท่านคือเจ้าหญิงประภาคำ (ธิดาของเจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์กับหม่อมคำแยง) กับเจ้ารถแก้ว (ธิดาของเจ้าราชสวามีพันธวงศ์ กับเจ้าหญิงสองเหล่า น้องสาวคนเล็กของเจ้าหลวงจักรคำ)

พระราชชายามีพระประสงค์จะรับเจ้าหญิงน้อยทั้งสองไว้ในพระอุปถัมภ์ เจ้าหญิงประภาคำตกลงรับสนองพระเมตตาทันที ส่วนเจ้ารถแก้วนั้นยังคิดถึงเจ้าพ่อเจ้าแม่อยู่มาง จึงไม่ตอบรับครั้งนี้ ในที่สุด พระราชชายา รับอุปการะเพียงแต่เจ้าหญิงประภาคำองค์เดียว

● ถ้ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าแก่เจ้าหญิงส่วนบุญ

พระราชชายา ได้ชักชวนให้เจ้าหญิงส่วนบุญ ผู้เป็นชายาของเจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์ พร้อมด้วยเจ้าหญิงสาเจียด (ธิดาองค์โตของเจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์ กับแม่เจ้าจกแก้ว) ให้ไปเข้าเฝ้าที่พระตำหนักของพระองค์ที่เชียงใหม่หลายครั้ง เพื่อรับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า ซึ่งในภายหลังทั้งสองท่านได้นำความรู้ที่ได้มาถ่ายทอดให้แก่ช่างทอผ้าที่คุ้มหลวงสืบมา

เจ้าเครื่องแก้ว ณ เชียงใหม่ ได้กล่าวถึงพระราชชายา เกี่ยวกับบทบาทเรื่องผ้าทอว่า

"พระราชชายา ทรงรวบรวมช่างผู้ชำนาญในการทอผ้าขึ้นตั้งจากมาทอที่โรงกักในพระตำหนัก รวมทั้งเปิดสอนให้ผู้ที่สนใจด้วย ผ้าขึ้นดินจึงเป็นการฝีมือขึ้นศิลปะโบราณ โดยเก็บดอกด้วยมือที่ละดอก และทอพร้อมกันไป เจ้านายสมัยโบราณใช้ไหมทองเป็นไหมยืน ทำริ้วที่ขึ้นขึ้น แล้วคือด้วยดินจก ยกดอกด้วยไหมทองบนพื้นสีแดง

เคยเห็นการทอผ้าที่โรงกักในพระอุปถัมภ์ ตั้งที่หลายหลัง ทอขึ้นยกเป็นผ้าไหมยกดอกทั้งผืน และตีนจก ตลอดจนผ้ายกดอกด้วยไหมทองไหมเงิน พระราชชายา ท่านจะทรงควบคุมการย้อม การทอ ตลอดจนการใช้ดีและส่วคล้าย ด้วยพระองค์เอง"

● นุ่งยก ห่มตาด

ถ้าดูจากพระฉายาลักษณ์ของพระราชชายา ภาพหนึ่งพบว่าพระองค์ท่านแต่งกายแบบเต็มยศสวมเสื้อลูกไม้ สายสะพาย ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ คาดเข็มขัดผ้าสวนสีขาว ทรงผ้าขึ้นไหมยกดอกสีอ่อน สวมถุงรองเท้าสีสูง

การแต่งกายเต็มยศเช่นนี้ ผู้รู้ด้านภาษามรดกได้ให้คำจำกัดความว่า ในโอกาสที่มีพระราชพิธีสำคัญ พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในราชสำนักสยามจะกำหนดให้ "นุ่งยก ห่มตาด" หมายความว่าสตรีในวังหลวงไม่ว่าจะมาจากหัวเมืองใดก็ตาม ล้วนต้องนุ่งผ้าขึ้น ปักด้าย ฟ้า ยามปักด้ายแสงแวววาวต้องกินนัยมอย่างไว้ได้ แต่ยามเช้างานพระราชพิธีต้อง "นุ่งยก ห่มตาด" อย่างพร้อมเพรียง หมายถึงจะต้องนุ่งผ้ายกทอง กับห่มผ้าทรงสะพักที่ทำมาจากผ้าตาดนั่นเอง